

Szent István kori szórványok névtani vizsgálata*

Korai helyneveink és a névkontinuitás

1. Az elmúlt bő évtized magyar nyelvtörténeti kutatásainak egyik jellegzetes irányát képviselik azok a vizsgálatok, melyek legkorábbi nyelvemlékeink újraértékelését tűzték ki célul. A 11. századi írott források elemzésének évszázados hagyománya van, az utóbbi évtizedekben azonban számos olyan új módszer és forrás áll a nyelvtörténészek rendelkezésére, amelyekre támaszkodva a régóta ismert és kutatott források újabb vizsgálatától új eredményeket remélhetünk.

A régi források újraértékelésének legnagyobb vállalkozása a Tihanyi apátság alapítólevelének elemzése volt, melynek eredményeit HOFFMANN ISTVÁN monografikus formában közölte 2010-ben, az oklevél szövegének új kritikai kiadása, fordítása és diplomatikai leírása pedig SZENTGYÖRGYI RUDOLFNak köszönhető (2014). A Garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vonatkozásait SZÓKE MELINDA vizsgálta (2015), a Százdi alapítólevel szórványait, annak filológiai és névrendszertani viszonyait pedig KOVÁCS ÉVA elemezte a közelmúltban (2016a, 2016b).

Magam a Szent István kori oklevelek forrásértékének vizsgálatát kezdtem el, és az elemzések során elsődleges feladatomban a legkorábbi szórványok etimológiájának felülvizsgálatát tekintem (ehhez l. PÓCZOS 2015, 2017). Tanulmányom az 1009-re keltezett, többszörös másolatban fennmaradt Pécsi püspökség alapítólevelének (PPA.) szórványait értékelve kíván hozzászólni egy mind a nyelvtörténeti, mind a történettudományi szakirodalomban gyakran felvetett, de megnyugtatóan egyelőre meg nem válaszolt kérdéskörnek, a kontinuitásnak a problematikájához.

2. Két olyan jellegzetessége is van a Pécsi püspökség alapítólevelének, amely miatt a kontinuitás kérdését a szórványok értékelésében megkerülhetetlennek gondolom: egyrészt az oklevél olyan határpontokat nevez meg, melyeknek egy részét széles (európai) körben régóta ismert helyek (városok, vizek) alkotják, másrészt pedig az alapítólevel koraisága miatt is őrizhet a 10., sőt 9. századból való vagy még korábbi neveket, akár kisebb denotátumokra vonatkozóan is.

A kontinuitás fogalmát a régészek, történészek és nyelvészek nem feltétlenül azonos jelentésben használják, a különböző értelmezési lehetőségeket GYÖRFFY GYÖRGY tanulmánya (1976) alapján KISS LAJOS (1997a: 187–188) a következőképp foglalta össze: társadalomkontinuitás esetén a települést alkotó közösség egy adott lakóterületen úgy él tovább, hogy megőrzi anyagi és szellemi művelődésének fontos intézményeit; a településkontinuitás ezzel szemben olyan lakott helyek folytonosságát jelenti, melynek lakossága kicserélődik; míg a romkontinuitás a települések olyan fennmaradására vonatkozik, amely során a korábbi és későbbi lakosok nagyobb időbeli különbséggel váltják egymást, így közöttük sem nyelvi, sem egyéb kapcsolat

* A Magyar Nyelvtudományi Társaságban 2017. május 9-én megtartott előadás írott változata. A tanulmány az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport programja keretében készült.

nincs. Egyes vélemények szerint ez utóbbi kontinuitástípus tételezhető fel az Alpok vonulatától a Dunáig terjedő hajdani római területeken, így Pannóniában is.

A kontinuitás különböző típusainak megállapítására a régészeti vizsgálatok mellett a helynevek tanúságát, azaz a nevek kontinuitását is segítségül hívják a kutatók: a társadalomkontinuitás egyik bizonyítéka, hogy a hely névállománya nagyfokú állandóságot mutat, a településkontinuitásé, hogy a nevek egy része megőződik, de hangalakilag beilleszkedik az újonnan érkező lakosság nyelvébe, míg más részüket saját nyelve és névmintái alapján újraalkotják a hódítók. A romkontinuitásra ezekkel szemben viszont az jellemző, hogy a nagy folyók, legjelentősebb városok nevein kívül minden más helynév feledésbe merül (vö. KISS L. i. h.).

KISS ATTILA Pannónia lakosságának helyben maradását vizsgálva foglalta össze nagy részletességgel a 60-as évekig napvilágot látott történelmi elképzeléseket a kontinuitás kérdésében, majd három pillérre: a régészeti, az embertani („biológiai”) és a nyelvészeti érvekre, tényekre alapozva alakította ki saját véleményét. A kérdéskört a 20. század elején, közepén a magyar történetkutatás „különösen vitatott” problémájaként értékelte (1966: 85), s hozzátehetjük: a kontinuitás témáját a múlt század végéig folyamatos érdeklődés követte, és úgy tűnik, egyes aspektusaiban máig nincs egyetértés.

KISS ATTILA tudománytörténeti összefoglalásából megállapítható, hogy a történészek jelentős része nem osztotta az ún. totális kontinuitás elméletét (azaz római kori lakosság pannóniai továbbélését), ugyanakkor kisebb népcsoportok megmaradását területi megkötésekkel többen is lehetségesnek tartották (1966: 86–91). Saját vizsgálatai alapján maga KISS ATTILA is azt az óvatos feltételezést fogalmazta meg, mely szerint valamennyi általa elemzett forráscsoport arra utal, hogy az egykori Pannónia lakossága nem tűnt el nyomtalanul, hanem (legalábbis részben) a népvándorlás alatt is helyben maradt; ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a rendelkezésre álló forrásanyag annyira hiányos, hogy nem lehet megmondani, mennyire tükrözhetik a valóságot az általa kimondott tételek (KISS A. 1966: 116).

A későbbi, avar kori lakosság vizsgálatában mutatkozó forráshiány (már ami a tárgyi emlékeket illeti) a 80-as évektől kezdett enyhülni, amikor a Kárpát-medence több térségében is jelentős előrelépés történt a 9. századra vonatkozó kutatások terén, és egyre több bizonyíték támasztotta alá a korábban axiómaként kezelt kipusztulás-elmélet tarthatatlanságát (SZŐKE B. 1994).

A honfoglalás és az államalapítás korának régészeti leleteit értékelő vizsgálatok módszertanában az elmúlt években alapvető változások történtek, melyek a Kárpát-medence 9–11. századi településtörténeti viszonyairól alkotott képünket is jelentősen módosítják. Legújabbban RÉVÉSZ LÁSZLÓ mutatott be több olyan kérdésben régészeti tényeket bizonyítékként, amelyekben eddig jórészt nyelvtörténeti, dialektológiai érvek alapján születtek megoldáskísérletek, és úgy tűnik, tévesen (pl. a székelyek problematikája, illetve a bolgár-szláv kérdés; RÉVÉSZ 2014: 92–97, 2015).

A nyelvészet a kontinuitás kérdéséhez a közszők és a helynevek nyelvtörténeti vizsgálatával szolgáltathat érveket. Az előbbieket kutatástörténetét legújabbban ZOLTÁN ANDRÁS foglalta össze, szláv jövevényszavaink hangtörténeti és szóföldrajzi elemzésével pedig az egykori bolgárszlávság és a betelepülő magyarság élénk, akár több évszázadon át fennálló kontaktusa mellett foglalt állást (2017).

3. Dolgozatomban a továbbiakban a helynevek továbbélésének kérdésével foglalkozom. Ezt a szempontot – mint láttuk – a történészek is fontos aspektusként tartják számon, általában az egykori római kori lakosság helyneveinek folytonosságát értve alatta. A helynévtörténeti kutatásokban a nevek kontinuitásának kérdése némiképp más problémát takar: annak a névállománynak a feltárását, amelyet a magyarság a honfoglalás után átvehetett. A Kárpát-medence névállománynak folytonosságával kapcsolatban többféle vélemény is napvilágot látott az elmúlt évtizedekben, a Pécsi püspökség alapítólevelének szórványai (legalábbis egy részük) pedig az ezeket ütköztető vitákban fontos szerepet kaptak.

A 70-es évek idevágó vizsgálatainak alapvető konklúziója az volt, hogy a magyarság a Kárpát-medencébe érkezve nem talált olyan népcsoportokat, amelyekről élő helynévi anyagot vehetett volna át. Így vélekedett erről SZABÓ ISTVÁN: „az ország területének nagyobb része, elsősorban az Alföld, a magyarok honfoglalása idejében jóformán településtelen volt”, hozzátéve egy lábjegyzetben, hogy ez a jellemzés elégtelen lehet viszont a Dunántúl és az északnyugati területek leírására (1966: 68).

GYÖRFFY GYÖRGY az etimológia és a településtörténet kapcsolatát vizsgálva tesz különbséget az egyes denotátumok neveinek folytonossága között: úgy véli, hogy a nagy folyók neveit „jogunk van” az ókorból származtatni, patakok esetében azonban csak ritkán eredeztethetünk a honfoglalást megelőző korból, mert ezek sokkal rövidebb életűek. Másként látja azonban a településneveket: véleménye szerint a városok és falvak nevei esetében a magyar honfoglalás reális korai időháttár, így az avar korból vagy a frank–bolgár–morva korból való településnévi eredeztetéseknek nincs valós alapjuk (1976: 107). GYÖRFFY elképzelése szerint tehát a Kárpát-medence településnév-anyagában a magyar honfoglalás „tabula rasa”-t teremtett: a helynevek folytonossága megszűnt, azt csak a honfoglalástól lehet feltételezni (1972: 270, 295). A víznevek kontinuitásával azonban számol GYÖRFFY is, ahogy egyes várak és városok neveinek kontinuitásával is, ez utóbbiakat véleménye szerint azonban csak „a német papok közvetítette egyházi szóhasználat mentette át”, így maradhatott fenn például Pécs *Quinque Ecclesiae* és Szombathely *Savaria* neve (1972: 294–295). Mindennek magyarázata GYÖRFFY szerint az, hogy a Kárpát-medencében romkontinuitással van dolgunk, a régi lakosság elpusztult vagy elmenekült, így az elhagyott telepek neve nem öröklődött tovább (1972: 294).

A helynevek fennmaradásának időtartamát KÁLMÁN BÉLA is az általuk jelölt denotátumok fajtájától teszi függővé: évezredekken át öröklődhetnek a nagyobb vizek nevei, évszázadokon át a településnevek, míg a dülőnevek némelyike alig néhány évtizedet él meg (1967: 127). GYÖRFFY-vel ellentétben KÁLMÁN a helységnevek kontinuitását is elfogadja: úgy véli, hogy a honfoglaló magyarság sok helyen átvette az itt talált lakosságtól a földrajzi neveket, erre a szláv eredetű településnevek köréből hoz példákat: *Szelőce*, *Csongrád* (i. m. 123).

A helynevek kontinuitásának vizsgálata, értékelése KRISTÓ GYULA munkásságának visszatérő témája volt. Eleinte ő is osztotta GYÖRFFY „tabula rasa”-elméletét, ennek megfelelően 1976-ban, majd 1983-ban így fogalmaz: „A Közép-Duna-medence tágas terei a honfoglaló magyarság számára tehát mindenképpen névtelenek voltak, mert nem volt népesség, amely az esetleges korábbi elnevezéseket

a magyarság számára közvetíthette volna” (1976: 7, 1983: 404). Ezt két ténnyel igyekszik igazolni: egyrészt úgy tartja, hogy a Kárpát-medence korai helynevei döntő többségükben a magyarból vezethetők le, másrészt pedig a Tihanyi apátság alapítólevelének, illetve a Veszprémi püspökség alapítólevelének egyes szöveghe-lyeire hivatkozva azt állapítja meg, hogy korai okleveleink néhány települést nem nevükön említene, hanem körülírásos formákat használnak (1976: 8).

KRISTÓ később módosította ezt az elképzelését,¹ és a Kárpát-medence nyugati térségében határozottan, a Dunától keletre eső részeken inkább feltételezésekre alapozva (szláv eredetű várneveinket a honfoglalás előtti időkre visszavezetve) valószínűsíti egyes helynevek, ezzel együtt pedig a népesség kontinuitását (1985, 1997). A Pécsi püspökség alapítólevelében is szereplő latin *Quinque Ecclesiae* helynévre hivatkozva jelzi, hogy „önmagában a Pécs helynév bizonyosságát jelenti annak, hogy helynév-kontinuitással számolhatunk a IX. század, valamint a magyar honfoglalás utáni időszak között” (1985: 17), és részben erre a bizonyosságra, részben a nevek etimológiájára alapozva sorolja ide azoknak a váraknak a neveit is (a keleti országrészből is), amelyek szláv eredetűek, és nincs magyar megfelelőjük: *Csongrád, Visegrád, Nógrád, Zemplén* (KRISTÓ 1985: 19).

KRISTÓ a későbbi munkáiban a helynevek egyre bővebb körét tartja kontinuosnak: a négy Szent István kori oklevél közül a legkorábbinak tartott Veszprém-völgyi apácák alapítólevelének szórványai alapján (melyek közül egyet sem értekel „finnugor” eredetűnek; 1995: 266) arra következtet, hogy a 10. században a Kárpát-medencében nagyszámú szláv népességnek kellett élnie, akiktől a magyarok a megszakítatlan szláv vagy szláv közvetítésű víz- és településneveket átvehették (1995: 266). Még később a 10. századi helynevekről már azt feltételezi KRISTÓ, hogy kisebb mértékben német, nagyobb mértékben szláv helynevek voltak, közülük sokan (főleg a víznevek, de településnevek is) kontinuosak a 895 előtti megnevezésekkel (1997: 135).

A középkori Magyarország nem magyar népességét vizsgálva KRISTÓ a helynevek kontinuitását nem csupán a honfoglalás kori (majd későbbi) etnikai csoportok meghatározásában használta fel, de a honfoglaláskor itt talált népesség számának megállapításában is: a 300 ezer km²-es területen 210 000 lélekszámú népességre következtet abból, hogy „ennyi feltétlenül kellett a helynevek átadásához” (2003: 34).

A helynevek kontinuitása megjelenik KISS LAJOS számos tanulmányában is, aki mind a víznevek, mind a településnevek körében elfogadta a folytonosság lehetőségét (1996a, 1996b, 1997a, 1997b).

4. A következőkben a Pécsi püspökség alapítólevelének helynévi adatait tekintem át a folytonosság szempontjából. Mivel az egyes denotátumtípusok nevei különbözőképp örökíthetnek át, így nem az oklevélbeli előfordulásuk sorrendjében, hanem helyfajtként haladva tartom érdemesnek áttekinteni a szórványokat.

¹ „[...] anélkül, hogy közel egy évtizede napvilágot látott állításom lényegét most kétségbe kel-
lene vonnom, néhány új szempont alapján ennek pontosítására teszek kísérletet” (KRISTÓ 1985: 16).

4.1. Nagyvizek nevei: *Duna, Száva*

4.1.1. A Pécsi püspökség alapítólevelében szereplő két nagy folyó, a *Duna* és a *Száva* neveinek folytonossága az eddig hivatkozott szakirodalomban egyértelmű, a *Duna* neve az említett munkák szinte mindegyikében a kontinuitás bizonyítékeként szerepel, és a *Szává*-t is többen említik példaként.

4.1.2. KÁLMÁN BÉLA szerint a nagyobb folyóvízneveink akár évezredes múltra is visszatekinthetnek (1967: 138), bizonyítottan így van ez a PPA. két nagyfolyó-nevével is. Az oklevélben *Danoby* formában megjelenő *Duna* víznév az ókortól kezdve folyamatosan adathozható görög, illetve latin változatban (*Δαυοόβιος* ~ *Danuvius*).

Mint általában az ősi víznevekkel kapcsolatban, kérdéses persze a *Duna* esetében is a névadók azonosítása: a víznevet kezdetben kelta eredetűnek tartották (a magyar névkutatásban ezt az álláspontot képviselte MELICH 1906: 104–105; 1925–29: 8), a ma elfogadott származtatás szerint viszont az indogermán népcsoportok első (ún. óeurópai) bevándorlási hullámának névadói tevékenységéhez köthető a folyam neve. Észereint a teória szerint a víznév végső fokon egy idg. **deh*,- 'folyik' gyökre, pontosabban annak *u*-töví származékára vezethető vissza. Ennek a tönek mind a víznevek, mind pedig a közszavak körében számos származéka kimutatható lényegében a teljes indogermán nyelvterületen, azaz Indiától a Brit-szigetekig. Közszavak pl. az óind. *dānu*- 'folyadék' és az oszét *don* 'folyó, víz'; a víznevek köréből pedig ide sorolják a *Don*, *Dnyeper* (< *Danapris*); *Dnyeszter* (< *Danastias*) neveket, e nagy folyamok mellett pedig számos kisebb vízfolyás nevét is erre a töre vezetik vissza (FNESz.; KISS L. 1997a: 188; KRAHE 1964: 93, 103–104; ANREITER 2001: 229–238).

A víznév a későbbiekben a különböző nyelvekbe különbözőképpen integrálódott, a Pécsi püspökség alapítólevelének adata (és tulajdonképpen szinte valamennyi középkori oklevelünk) a latin végződésű ellátott formát, lényegében a folyó latin nevét mutatja. A szláv nyelvekben a víznév *Dunav*, illetve *Dunaj* formában állandósult, ez utóbbi kerülhetett át a magyarba is. Az oklevél latin adatából a mögötte húzódo vulgáris alak hangképére természetesen nem lehet következtetni, csak a későbbi adatokból tudjuk, hogy a szláv névhasználat a fentiekhez hasonló formát eredményezhetett, a magyar pedig vélhetően *Dunaj* ~ *Duná* ~ *Duna* változatok között ingadozhatott az átvétel után.

4.1.3. Az alapítólevél másik nagyvizet jelölő adata, a *Zauum* formában fennmaradt *Száva* név szintén az ókortól adathozható *Σάος*, *Σάοπος*, *Savus*, *Saus* formában (FNESz.; MELICH 1925–29: 73–74; BEZLAJ 1961. 2: 172–173; DICKEMANN 1966. 2: 101; ANREITER 2001: 253–257).

A magyar névtani szakirodalomban a *Száva* víznév eredete viszonylag kevés figyelmet kapott, a név történetéből főleg azt a momentumot emelték ki kutatóink, hogy a magyar nyelvbe milyen közvetítéssel kerülhetett át, a névkeletkezéssel kapcsolatban inkább csak annak ősiségét (azaz preszláv jellegét) hangsúlyozták.²

² MELICH a név eredetéről csak annyit közöl, hogy a görögben és a latinban is jövevénynév; az *-s* és *-a* végű formák pedig egymástól függetlenek, „más időkből és más nyelvekből valók” (1925–29: 74). Nem vállalkozott KNEZSA sem a víznév végső forrásának pontosabb meghatározására, ő a *Száva* nevét ismeretlen eredetűnek tartja (1938: 451), és KRISTÓ is csupán annyi állapít meg

A magyar etimológiai vizsgálatokkal szemben rendkívül gazdag nemzetközi irodalma van a *Száva* víznév kutatásának, ezt előbb BEZLAJ (1961), majd UDOLPH (2007: 523–526) mutatta be nagy alaposággal; és mindmáig jelennek meg megfigyelési kísérletek a különböző névtani fórumokon, a legújabb elképzelés a Névtani Értesítőben jelent meg HARALD BICHLMEIER tollából (2016).

A *Száva* név vizsgálatának mintegy két évszázados történetében azt láthatjuk, hogy nagyon korán, már a 19. században elfogadott volt a név preszláv származtatása, a 19. század végétől a nevet végső fokon egy időre szokás visszavezetni, a név hangalakját pedig a kutatók általában **Sōyos (Soyos) > Sāvos* formában rekonstruálják. A jelentősebb európai vizek neveinek a magyarázataiban általában kimutatható az a fejlődési vonal, amelynek során kezdetben a kelta, majd az illír (és venét) származtatások, végül pedig az óeurópai eredeztetések (és annak kritikái) váltak dominánssá. Ennek a tendenciának lényegében minden foka megfigyelhető a *Száva* etimológiai vizsgálatában is. Az indogermanisztika újabb elméleteinek megfelelően változott az etimológiai kísérletekben a kiinduló forma is, ANREITER és UDOLPH például **sh₂eu(H)-* 'folyik, nedves, nedvesség' alakban rekonstruálja a kiinduló gyököt. Az elképzelésüket kritizáló tanulmányában BICHLMEIER (hangsúlyozva, hogy a név óeurópai származtatását nem vonja kétségbe) arra hívja fel a figyelmet, hogy hangtörténetileg több indogermán töből is levezethető a *Száva* víznév, melyek közül három szemantikailag is elfogadható, ezek az ősidg. **seuh₁* 'hajt, mozgat'; ősidg. **seuh₃* 'tele van, kiteljesedik' és az ősidg. **sh₂eu* 'ömlik, esik (eső)' gyökök (BICHLMEIER 2016: 132–133, 139).

A névadók nyelvi, etnikai meghatározása mellett két alapvető kérdés kísérte végig a *Száva* kutatástörténetét, melyek még a legújabb kutatásokban sincsenek kielégítően tisztázva: az első szótag magánhangzójának hosszúsága, illetve a nyelvtani nem (és flexióosztály) megváltozása. Ezeket a problémákat és megoldási kísérleteiket e helyütt nem ismertetem részletesebben, a magyar névforma szempontjából az viszont biztosnak látszik, hogy az átadó szláv nyelvben (talán az őshorvátban) a név formája már az említett változások megtörténte utáni állapotot mutatja; BICHLMEIER szerint a magyarság **sāvā* hangalakban vehette át a nevet a nyugati ősdélszlávból, illetve az őshorvátból. Elméletileg elképzelhetőnek tartja a területen maradt újlatin nyelvű néptörödékektől való átvételt is, de azt kevésbé gondolja valószínűnek (BICHLMEIER 2016: 139).

KRISTÓ szerint a folyóvizek neveinek túlnyomó része, a nagyobb vizeké pedig kivétel nélkül folytonos (1995: 264), és a nagy vizekre vonatkozó megállapításban lényegében teljesen egységes álláspontot képvisel a magyar szakirodalom. A Kárpát-medence folyóvíznevei közül a *Duna* és a *Száva* mellett ide sorolhatók többek között a *Tisza*, *Maros*, *Körös*, *Mura*, *Szamos*, *Rába*, *Dráva*, *Marcal*, *Vág*, *Ipoly*, *Garam* nevek, függetlenül attól, hogy nem mindegyik ennyire korai adatolású.

róla, hogy nem szláv eredetű, de szláv közvetítéssel került a magyarba (KRISTÓ 2000: 19, 26). KISS LAJOS a FNESz.-ben illír tövet következtet ki a *Száva* alapjául, elemző tanulmányaiban viszont óvatossabban fogalmaz, nem köti konkrét nyelvhez a folyóvíznevet, hanem az ősi, illetve indoeurópai gyökerű víznevek között sorolja fel (1982: 477; 1996b: 442).

Ezeknek a vízneveknek a kontinuitása ugyanakkor aligha lehet a népesség folyamatosságának a bizonyítéka: ahogy a folyásuk mentén bárhol elnevezhették őket (a Dunáról ismeretes például, hogy az ókorban sokáig eltérő nevet viselt az alsó és a felső folyása), ugyanúgy az átvétel helyének, így az átadó és átvevő népek találkozása pontosabb földrajzi helyzetének meghatározására sem használhatók.

4.2. Településnevek: Pécs és Győr

4.2.1. KRISTÓ GYULA – mint idéztem – a Pécsi püspökség oklevelében szereplő *Quinque Ecclesiae* helynévvel kapcsolatban jelzi: önmagában a *Pécs* helynév is a 9. század és a magyar honfoglalás utáni időszak közötti helynév-kontinuitás bizonyítéka lehet (1985: 17), és más munkáiban is a „bizonyosan megszakítatlan településnevek” közé sorolja a helynevet (pl. 1995: 264–265). GYÖRFFY ugyanakkor a latin névformáról úgy vélte, hogy azt csupán az egyházi latinság tartotta fenn, és tényleges kontinuitásnak nem bizonyítéka ez a név (1972: 295). Szintén inkább csak egyházi használatú, „korlátozott érvényességű” névnek tartja Pécs latin nevét KISS LAJOS (1996b: 443), máshol viszont az ókortól folytonos nevek közé sorolja a város nevét (1997a: 193–194).

SCHWING JÓZSEF Pécs város neveinek egész kötetet szentelt a közelmúltban (2009). A város ókortól kimutatható, egymást követő, időnként párhuzamosan is adathozható neveinek (*Sophianae*, *Quinque Basilicae*, *Quinque Ecclesiae*, *Pécs*, *Fünfkirchen*) eredetét, történetét és egymáshoz való viszonyát is részletesen, gazdag forrásanyag alapján elemzi. A Pécsi püspökség alapítólevelében szereplő *Quinque Ecclesiae* névforma a korábbi, talán az 5. században keletkezett, de csak a 9. századtól adatolt *Quinque Basilicae* folytatása, a névadás alapja pedig a város területén épült öt szakrális épület lehetett (SCHWING 2009: 42). *Quinque Basilicae* > *Quinque Ecclesiae* névváltozás oka az a korabeli latinban általános szóhasználati változás lehetett, amelynek során a *basilicá*-t fokozatosan kiszorította az eredetileg csak a közösséget jelölő *ecclesia* (SCHWING 2009: 39). A két névváltozatot egymástól függetlenül, azonos szemlélet alapján kialakult variánsokként értelmezte korábban REUTER CAMILLO (1963: 196).

A *Quinque Ecclesiae* névváltozat története szempontjából fontos adalék, hogy minden bizonnyal nem a Pécsi püspökség alapítólevelének szövevénye a névforma első előfordulása: az Arnolfinumban, egy 885-re (Arnolf király idejére) hamisított, de vélhetően 970 és 977 között keletkezett birtokmegegyeztető iratban szerepel *ad V ecclesias* formában, a salzburgi érsekség pannóniai birtokait felsoroló részben (SCHWING 2009: 23–28).

Részben ennek az oklevélnek a keletkezését kétségbe vonva, részben egyéb tényezőknek (pl. a Karoling-birodalom kiterjedésének, az *ecclesia* és *basilica* szavak megfélemlíthetőségének) az újraértékelése után TÓTH ENDRE mind a név (nevek), mind a lakosság és a település kontinuitását kétségbe vonta, sőt azt is, hogy ezek a nevek, illetőleg korai előfordulásaik egyáltalán azonosíthatók lennének Péccsel (1991, 2015). Izgalmas vita alakult ki így közöttük és SCHWING JÓZSEF között, aki (könyve megjelenését követően) külön tanulmányban, tételesen reagált TÓTH ENDRE érvelésére, fenntartva korábbi véleményét: mind a település, mind a *Quinque Ecclesie* név folyamatos (SCHWING 2017).

A város *Pécs* neve 1235-ben bukkan fel először írott forrásban (*Pech*; Gy. 1: 363; KMHSz. 1.), helyenként még latinosító végződéssel ([1290 k.]: *de partibus Peechyensibus*), de ennél minden bizonnyal jóval régebben keletkezett, névadóinak meghatározása azonban máig bizonytalan: a *Pécs* településnevet korábban különböző szláv etimonokból próbálták levezni a kutatók, így MELICH egy óssl. **pečь* 'öt' jelentésű szót sejtett benne (1900: 509; később viszont indoeurópai eredetűnek gondolta a nevet, 1925–29: 413); mások pedig a *Pest* helynév alapjául is szolgáló szláv *pešt* 'kemence, szikla, barlang' közszóval hozzák összefüggésbe (REUTER 1961; FNESz.). KNEZSA ennél régebbinek gondolja a *Pécs* helynevet, úgy véli, hogy az alapjául szolgáló közszó a népvándorlás előtti lakosság szava lehetett, melyről ma már nem lehet eldönteni, hogy illír vagy trák volt-e, azonban a mai albánban *pesë* formában él tovább (1962). KRISTÓ GYULA a város vulgáris nevét egy közelebről meg nem határozható indoeurópai (szláv?) nyelv 'öt' jelentésű szavából származtatja, és párhuzamba állítja a latin, görög, német névváltozatokkal. A településnév kontinuitását azzal indokolja, hogy ha a honfoglaló magyarság névadásáról lenne szó, akkor magyar eredetű nevet várnánk (1985: 17–18).

A helynév magyarzatához az elmúlt években is jelentek meg friss ötletek. HELIMSKI *Bécs* és *Pécs* nevét vizsgálva jut arra megállapításra, hogy mindkettő az ősi nevek (*Vindobona* és *Pente ecclesiae*) folytatója lehet. Elképzelése szerint a *Pécs* helynév esetében a kiinduló névforma megrövidülésével és a szláv *-jb* képzővel történő bővülésével jöhetett létre a **Peťjb* alak, melyből a magyar *Pécs* változat hangtörténetileg is levezethető (2003). SCHWING hangtani és régészeti megfontolások alapján a helynév karp származása mellett foglal állást, alapjaként egy **penče* 'öt' szót rekonstruál, melyből szláv közvetítéssel (a szláv denazalizáció után) kerülhetett a magyarba a város neve (2009: 58–59). TÓTH ENDRE (a diszkontinuitást feltételező elképzelésének megfelelően) úgy véli, hogy a város neve formáns nélküli személynévből jött létre, magyar névadással (2015: 18–19).

Úgy gondolom, hogy mai ismereteinkre alapozva aligha van módszertani lehetőségünk arra, hogy a *Pécs* településnév kapcsán felmerült eredeztetési kísérletek közül egyértelműen valószínűsítsük bármelyiket is. Ha TÓTH ENDRÉNEK igaza lenne a név személynévi származtatását illetően, akkor a *Pécs* helynevet egészen biztosan nem tekinthetnénk kontinuusnak, minden más esetben viszont feltételezhetjük: a legkorábbi okiratokban fennmaradt latin *Quinque Ecclesiae* névváltozat folytonossága mellett számolnunk kell a vulgáris *Pécs* forma kontinuitásával, sőt korai, akár az 5. századra is visszamenő keletkezésével.

4.2.2. A másik jelentős központ, melynek várában az oklevelet kiállították, s melynek neve így az alapítólevél keltezésében szerepel, Győr. A város (vár) neve szintén latinus formában került az oklevélbe (*Jaurjana*), azonban a *Quinque Ecclesiae* névalaktól eltérően a latinosító végződés a hely magyar nevéhez járult.

A magyar Győr helynevek (pl. *Diósgyőr*, *Szolgagyőr*, *Borsosgyőr*, *Pénzesgyőr*, *Győrtelek*) vélhetően csak alakilag hasonlóak, de két különböző etimona vezethetők vissza: egy részük bizonyára a magyar nyelvterület nyugati és északi szélén használatos *gyűr* (~ *győr* ~ *gyür* ~ *györ*) 'domb, kiemelkedés' közszóval hozható kapcsolatba, míg más részük az Árpád-korban gazdagon adatolt Győr személynév származéka lehet. A Győr városnevet (s vele párhuzamosan a Győr

névelemet tartalmazó neveket) tüzetesen, több szempontból megvizsgálva sem találtam olyan fogódzót, amely segíthetne eldönteni, hogy a két alapszó közül melyik motiválhatta e helynév létrejöttét (PÓCZOS 2017). Annyi bizonyos csupán, hogy a név magyar névadói tevékenység eredménye. A legkorábbi származtatási kísérletek ugyan egy avar (török) ’gyűrű alakú erősség, vár’ közsőzora próbálták visszavezetni (pl. PAIS 1926: 117), jelenlegi ismereteink alapján azonban ez a legkevésbé valószínű magyarázat.

Győr neve ennek megfelelően a diszkontinuitás példajaként említhető: a hely neveként korábban a bajor-frank *Raba* (*Raab*) változatot használták ([1030–43]: *Raua*; Gy. 2: 590), az írásos emlékek a későbbiekben azonban csak a latin és a magyar megfelelőket említik. Az írott forrásokban ilyen módon a korábbi (víznévi eredetű) településnév kontinuitása valóban megszűnt, ugyanakkor a német-ség megőrizte és a mai napig használja a *Raab* ’Győr’ településnevet, valamint a *Raab* ’Rába’ víznevet, a német nyelvben tehát a helynév folytonosnak tekinthető.³

4.3. Településnevek: *Zemony* és *Tápé*

4.3.1. Az imént tárgyalt két város szélesebb körben ismert volt, nevüket rögzítették a Pécsi püspökség alapítólevelének keletkezését megelőzően is a források. Célszerű ezért tőlük elkülönítve áttekinteni az oklevélben határpontokként említett két falu, *Zemony* (*Zemogny*) és *Tápé* (*Thapeon*) nevét.

4.3.2. A *Zemogny* szórványt, mely a PPA.-ban egy falucska (*viculus*) nevéként szerepel, a kutatások jórészt egyértelműen a mai Dunaföldvárral azonosítják,⁴ és származtatásában is egységes álláspont alakult ki: etimológiailag a *Zemplén*, *Zimony* nevekkel mutat rokonságot, szláv eredetű, az átvett név **Zeml'ьnъ* formában rekonstruálható, jelentése ’földes, földből készült’ lehetett, és a korábbi vélemények szerint földvár, földsáncból álló erősségre utal (FNESz.), BENKŐ vizsgálatai alapján azonban inkább ’várrom, vármaradvány’ jelentést sejtethetünk a *Földvár* típusú nevek mögött (BENKŐ 1998: 130; vö. HOFFMANN 2011).

KRISTÓ a település későbbi magyar nevéből következtetve úgy véli, hogy annak a 11. században párhuzamosan lehetett szláv és magyar neve. A kontinuitás szempontjából szembe állítja azokkal a nevekkel, amelyeknek nincs magyar megfelelőjük, pl. *Csongrád*, *Visegrád*, *Zemplén*, az utóbbiakat ugyanis folytonosnak gondolja KRISTÓ a 9–11. század között (1995: 267–268). E mögött a megkülönböztetés mögött vélhetően KNIEZSÁNAK a párhuzamos helynevekről alkotott elmélete húzódik: eszerint az ugyanarra a denotátumra vonatkozó, különböző nyelvből származtatható nevek nem fordításai egymásnak, hanem egymástól függetlenül, egy időben keletkező, azonos szemléleten alapuló alakulatok, és akkor is utalnak két népcsoport korábbi együttélésére, ha huzamosabb ideig csak a névpár egyik tagja adatolható (1943: 37–38, 53, 1944: 3, 47–48). Ez a teória (főként a kronológiai viszonyokkal kapcsolatos alapvetései miatt, vö. KNIEZSA 1960) évtizedeken át az egyik leggyakrabban hivatkozott tétele volt a helynévkutatásnak, ebben az

³ Ellentétben azonban Pécs névével, melynek vulgáris nyelvi változata a 13. század végétől latinos végződésel is adatolható, vö. [1290 k.]: *Peechyensibus* (KMHSz. 1.), Győr *Raab* nevének ilyen változata nem maradt fenn a forrásokban.

⁴ BENKŐ a szórványt Balatonföldvár adatai között szerepelteti (1998: 132).

értelemben használja a fogalmat a későbbiekben is többek között BÁRCZI GÉZA (1958: 147), SZABÓ T. ÁDÁM (1984, 1986), REUTER CAMILLO (1989), KIRÁLY PÉTER (2001), és csak a huszadik század utolsó negyedében jelentek meg olyan munkák, amelyek a „párhuzamos nevek” létrejöttében a fordítás lehetőségét is megengedik (pl. GERSTNER 1993: 127; TÖRÖK 2002: 36–41; KÁLMÁN 1986: 51; MATICSÁK 1995: 124; PÓCZOS 2010: 188–197). KRISTÓ fenti megkülönböztetése is ezt a leegyszerűsítő álláspontot tükrözi: ha egy helynévnek szláv és magyar változata is adatolható a régiségben, azok fiatalabb, honfoglalás utáni alakulatok, míg a magyar párhuzamos alak nélküli szláv helynevek honfoglalás előttiak (és emiatt folytonosak) lehetnek. (KRISTÓ ugyanakkor más munkájában ugyanerről a helynévről azt jegyzi meg, hogy a magyarság a „későbbiekben” magyar néven használta; 1993: 203.)

A mai névrendszerek vizsgálata azt mutatja azonban, hogy többnyelvű területeken a többnevűség jelenségét ennél lényegesen bonyolultabb viszonyok jellemzik: fontos tanulság például az, hogy kétnyelvű közegben is nagy számban vannak párhuzamos forma nélkül használt helynevek, illetve a névpárok között az egyik legjellemzőbb motiváció a másik nyelvben már meglévő helynév, „független” névadásról viszont aligha beszélhetünk akkor, ha az átlátszó szemantikai szerkezetű nevet mindkét nyelvhasználói csoport érti, ezért gyakran valószínűsíthetjük inkább a fordítás lehetőségét (vö. PÓCZOS 2010: 188–197).

A PPA. *Zemogny* szórványát legutóbb vizsgáló HOFFMANN ISTVÁN a helynév 11. századra vonatkozó forrásértékéről a következőt jegyzi meg: „Az adott helynevek legkorábbi oklevélbeli előfordulásai elvileg akár valamely szláv, akár pedig a magyar nyelvhez is köthetők, így közelebbi etnikum-meghatározó értékkel semmiképpen sem bírnak” (2011: 159). Ugyanezt mondhatjuk a név folytonosságát illetően is: minden bizonnyal szláv névadás eredményeként jött létre, azt azonban további források híján nem állapíthatjuk meg, hogy a magyar honfoglalás előtt létrejött kontinuos helynévvel vagy a magyar megtelepedés után újonnan létrejött településnévvel van-e dolgunk.⁵

A szláv eredetű korai helynevek ügyének kapcsán érdemes szem előtt tartani ugyanakkor, hogy a Dunántúl lakott térségének 9–10. századi régészeti leletei nem szláv, hanem keleti gyökerű hagyatékként azonosíthatók (RÉVÉSZ 2015: 49), és az avaroknak tulajdonítható területek nem a Duna vonalánál érnek véget ebben az időszakban, a határok jóval nyugatabbra, a Kaposvár–Veszprém–Esztergom sávban húzódnak (RÉVÉSZ 2014: 93). Mit jelenthet ez a 11. század elején adatolt szláv eredetű településnévre nézve? Amennyiben a *Zemogny* helynév a honfoglalást megelőző időkben jött létre, az legfeljebb a nyelvben már elszlávosodott avarság névadói tevékenységéhez köthető. Legalább ennyire valószínű azonban, hogy a településnév azoknak a 10. század második felében kezdődő, az államszervezéssel együtt járó tervezett telepítéseknek a bizonyítéka, melyek során a Kárpát-medencében talált népesség gyors szétszórása és a magyar közösségekkel történő keveredése következett be (vö. RÉVÉSZ 2015: 46).

⁵ KRISTÓ általánosságban úgy nyilatkozik e kérdésben, hogy vélhetően „igen sok” szláv nevet viselő 10. század utáni településnévünk vezethető vissza a 10. század előttrre, de az eljáráshoz nincs elég bizonyítékunk (2003: 31).

4.3.3. Ennél talán egyértelműbb az oklevél másik településnevének, a *Thapeon* szórványának az értékelése. Az egykori falu nevét a mai *Tápépuszta* helynév őrzi, adatai a régiségben következetesen második szótagi *é*-re vagy *ej* diftongusra utalnak, vö. pl. 1346: *Tapei*, 1366: *Thapey*, 1410, 1419: *Thape* (Cs. 3: 352). A helynevet legutóbb szintén HOFFMANN ISTVÁN vizsgálta, aki a Pécsi püspökség alapítólevelében található adat utolsó betűit íráshibaként értelmezte (2010b: 81). HOFFMANN feltevését támogatja az oklevél számos más, többszörös másolati jellegéből adódó hibája is, melyek jórészt szerkesztésbeli tévesztések, illetve kihagyások (vö. SZENTPÉTERY 1938: 145).

A név eredetét (illetve a vele párhuzamba állítható, Szeged melletti *Tápé* helynév eredetét) vizsgáló kutatók többnyire egyetértenek a személynévi származtatásban, alapjául leginkább török eredetű személynévet rekonstruáltak (vö. MELICH 1925; HORGER 1927; FNESz., KRISTÓ: 1993: 203, 2000: 18), HOFFMANN ISTVÁN ugyanakkor – hangtörténeti és alaktani érvek alapján – a 13. századtól adathozható *Topa*-féle személynévek -j képzős származékként magyarázza (HOFFMANN 2010b: 81).

A településnév nagy valószínűséggel tehát magyar névadással jött létre (akár török eredetű személynévből formáns nélkül, akár magyar személynévből névképzéssel keletkezett helynévként értelmezzük), a magyar honfoglalásnál korábbra így nem vezethető vissza.

4.4. Kisebb vizek nevei: *Kapos, Ozora, Lupa, Almás, Kőárok*

4.4.1. Az alapítólevél nagyvizeinek (*Duna, Száva*) kapcsán láthattuk, hogy azok nagy biztossággal visszavezethetők a római birodalom koráig, a kisebb vizek nevének kontinuitása azonban korántsem ennyire egyértelmű.

4.4.2. A Pécsi püspökség alapítólevelének víznevei közül bizonyosan diszkontinuitás jellemzi a *Kopus* formában megjelenő *Kapos* víznevet. A névtani szakirodalom egyetért abban, hogy ez a víznév magyar névadással jött létre a *kapu* főnév -s képzős származékként, és leginkább a gyepűkapukkal szokás kapcsolatba hozni. Véleményem szerint ez a kérdés ugyan további vizsgálatokat igényel: a név morfológiai szerkezete ugyanis összhangban van a magyar mintákkal, a mögötte rejlő motiváció viszont kevésbé, mert sem funkcióról, sem építményről nem szokás a régi magyar víznévrendszerben ilyen módon vizeket elnevezni (néhány jellegzetes kivételtől eltekintve, mint a malom és híd; vö. GYÖRFFY 2011: 59), magával a *kapu* közzóval alkotott, egyértelműen ide vonható víznévi párhuzamot pedig egyáltalán nem ismerünk. Kérdéses az is továbbá, hogy a *Kapos* folyó környékén volt-e, lehetett-e gyepűkapu, annak meglétét ugyanis épp a *Kapos* nevével szokás bizonyítani (pont úgy, ahogy a *Kapos* nevét az ott sejtett gyepűkapuval magyarázzuk, lényegében körkörös magyarázatként; vö. PÓCZOS 2015: 79).

Mindezek figyelembevétele mellett is persze magyar névadás eredményének tekinthetjük a *Kapos* víznevet, csupán a névadás indítéka igényel további elemzést, ennek megfelelően a honfoglalás előtti időkbe nem vezethető vissza.

4.4.3. Az alapítólevél *Ozora* szórványának már az értelmezése sem problémamentes. A név az oklevélben a következő környezetben szerepel: „secundum *Ozora*, donec preveniatur ad aliam aquam, que *Lupa* nuncupatur” (DHA. 58.),

magyar fordításban: 'a másodikat az Ozora [vítől] addig, míg el nem ér egy másik, Lupa nevű vizet'(PITI 1999: 93). E szövegekörnyezet alapján a kutatók egy része a szórványt Ozora településre vonatkoztatta (FNESz.; SZENTGYÖRGYI 2012: 23), mások pedig vízfolyásként, leginkább az Ozora közelében folyó Sióként azonosították (GYÖRFFY 1977: 183; PITI 1999: 93; KRISTÓ 2000: 14; HOFFMANN 2010b: 78; KOSZTA 2009: 38). A szórvány kétféle interpretációs lehetősége abból adódik, hogy az oklevél nem jelöli a denotátum fajtáját, így arra csak következtetni tudunk. A víznévként való értelmezés alapja vélhetően a szövegekörnyezet: az *Ozora* után következő határt, a *Lupá-t ad aliam aquam*, azaz a 'másik víz' szerkezettel vezeti be az oklevél, ebből pedig az következhet, hogy az „egyik víz” az *Ozora*. E ponton érdemes újra SZENTPÉTERYre hivatkoznunk, aki szerint az oklevél többszörös másolati jellegéből adódóan több helyen is előfordulnak a szövegben kihagyások (1938: 145), egy eredetibb **aqua Ozora* szerkezet pedig utalhat akár *Ozora* nevű vízre, akár (körülírással formaként) *Ozora* nevű település vizére is.

A denotátum megállapítása a név eredetének magyarázatában is fontos szempont: a településnevet a szakirodalom személynévi eredetűnek tartja, alapja szláv képzős szláv személynév, azaz maga a helynév is szláv névadás útján jöhetett létre (FNESz.; KRISTÓ 2000: 19). FEHÉRTÓI KATALIN személynévtárának (ÁSznt.) adatai alapján vettem fel, hogy településnév a 11. századtól jól adatolt *Ozor* (*Ozur*, *Azar*)-féle személynév és a magyar *-a/-e* képző kapcsolatára is visszavezethető (PÓCZOS 2017: 121–122).

Ha a településnév és víznév viszonylatában a víznév az elsődleges, akkor a személynévi eredetzetetésnek kisebb a valószínűsége. (Nem zárható ki természetesen, vannak is példák ilyen motivációra a régiségben, de mégsem ez a tipikus névadási indíték víznevek esetében.) Ugyanakkor a víznév elsődlegességét feltételezve halvány lehetőségünk van a közszói származtatásra is: szemantikai alapon ugyanis összefüggésbe hozható az általában tavat jelentő ósszláv **ezer-*, **ezor-*tóval is, melynek az oroszban, csehben, szlovákban 'mocsár' jelentése is kialakult (or. N. *ozero*, cseh *jezero*, szlk. *jazero*), a lengyelben pedig 'eltűnt tó', illetve 'ennek helyén visszamaradt vízenyős terület, mocsár' jelentésben is ismeretes (le. *jaziero*) (UDOLPH 1979: 97). Ezek a jelentések tökéletesen lefedik a Balaton egykori levezető ágainak a honfoglalás utáni időszakra feltételezett vízrajzi jellegét (vö. FARAGÓ 2015). A szemantikailag jól illeszkedő közszó etimonként való azonosítását azonban elbizonytalanítja, hogy az ún. *j*-protézis nélküli formák (*ozero*) inkább a keleti szlávra jellemzők, míg a déli és nyugati szláv nyelvekben közszóként inkább a protézist tartalmazó alakok (*jezero*) rögzültek, bár helynévként lengyel nyelvterületről is vannak *j* nélküli példák (UDOLPH 1979: 97). Szintén gyengíti ezt a lehetőséget, hogy a Kárpát-medence névanyagából nem ismerünk biztosan ide vonatkozó analógiákat; esetleg ide tartozik az Abaúj megyei *Izra* tó neve (1270/1272: stagnum *Isra*, KMHsz. 1.; TÓTH V. 2001: 76).

A bizonytalan denotátum és a bizonytalan etimon alapján a név kontinuitása tekintetében sem mondhatunk biztosat: ha magyar személynévből magyar névadással jött létre településnévként (esetleg víznévként), akkor természetesen honfoglalás utáni alakulatról van szó, de ha szláv (személynévi vagy közszói alapú) névadás eredménye az *Ozora*, akkor további adatok híján nem állapíthatjuk meg

a név korát. A név kontinuitása ellen szólhat (amennyiben eredeti víznévről van szó) a víz ezidőtájt időszakos jellege is (vö. ehhez FARAGÓ 2015; HOFFMANN 2010a: 58–59; SZENTGYÖRGYI 2011: 259–260).

4.4.4. A *Lupa* szórvány megfejtésében az alapvető nehézséget az okozza, hogy bár a 11. században többször, több denotátum neveként is adatolható, a későbbiekben viszont ilyen nevek nem fordulnak elő, így ezeknek a lokalizálása és az eredetük megfejtése meglehetősen bizonytalan alapokon nyugszik. Mind a TA., mind a PPA. szórványának a lokalizálására SZENTGYÖRGYI RUDOLF tett kísérletet a közelmúltban (2012: 20), etimológiájához pedig szintén ő (2012) és HOFFMANN ISTVÁN szolt hozzá (2010a: 93–94), legutóbb pedig jómagam egészítettem ki további lehetőségekkel (PÓCZOS 2015).

A *Lupa*-nevek származtatásában egyikünk sem talált biztos megoldást: a magyar *lupa* és *lápa*, illetve a szláv **lupa* is felmerült a lehetséges etimonok között, de egyik sem meggyőző erővel. Véleményem szerint nem zárható ki az sem, hogy preszláv ősiségű víznévről van szó, az idg. **leup-*, *leub-*, *leubh-* 'lehánt, letör stb.' gyök mind hangalaki, mind jelentéstani szempontból megfelelő etimon lehet (vö. UDOLPH 1990: 155). Ugyanakkor jelentősen gyengíti ezt a származtatási lehetőséget, hogy ugyan nem ismerjük biztosan a név denotátumát, azt viszont (éppen ezért) feltételezhetjük, hogy meglehetősen kicsi vízfolyást jelölhet, és bár a nagyvizek esetében leggyakrabban ősi, óeurópai eredeztetéssel számolunk, a kisebb vízfolyások esetében ez legfeljebb akkor képzelhető el, ha a környezetükben folyamatos lakosság volt, amely a nevet rendre továbbörökítette. UDOLPH Lengyelország óeurópainak gondolt víznévrétegét tárgyaló monográfiájában számos olyan európai példát említ, amelyek mindössze néhány kilométeres vízfolyásokat jelölnek, a **leup-*, *leub-*, *leubh-* gyök lehetséges származékai között pedig ott szerepel a PPA. *Lupa* adata is (UDOLPH 1990: 155). A kisebb folyóvizek nevének kontinuitásáról hasonlóképp gondolkodik KRISTÓ is, sőt konkrét példákat is említ ennek bizonyítékául: „A kis patakok közül írott források bizonyítják a kontinuitást az Ablánc (Ablanza)⁶, Torna és Vulka vizek esetében, az első kettő szláv eredetű, az utóbbi szlávból német közvetítéssel került a magyarba”, e neveket ugyanis már a *Conversio* is említi (871 k.) (1995: 264, vö. GYÖRFFY 1972: 295; KISS L. 1997a: 192–193). A Kárpát-medencében élő nem magyar népek középkori viszonyait tárgyalva mintegy 250 idegen eredetű víznevet sorol fel KRISTÓ, melyekről feltételezi, hogy közülük „nem kevés bizonytalansággal a 10. század után keletkezett, de alapos a gyanú, hogy [...] sok víznév már megvolt a 9. században (vagy azt megelőzően)” (2003: 28–30).

Mindezeket megfontolva elméletileg nem zárható ki a *Lupa* víznév folytonossága sem.

4.4.5. Az *Almás* szintén magyar névadással létrejött víznév, a magyar *alma* növénynév -s képző származékaként fejthető meg. A 11. századtól a jelenkorig bő adatsorral rendelkezünk róla. A víz neve a régiségben több alakváltozatban élt (csak az első előfordulásokat idézve: +?1183/326/363: *Alma*; +1093/+235//404: *Almady*; KMHSz. 1.), később pedig *Almás-patak* formában rögzült.

⁶ Egy évtizeddel korábban KRISTÓ a víz nevét az utóbb elpusztasodott település nevéből származtatta, azt tartva inkább folytonos névnek (1985: 18).

Itt jegyzem meg, hogy KRAHE, majd az óeurópai víznévrendszerről alkotott elméletének követői számos olyan víznevet gyűjtöttek egész Európában, amelyeket **el-/*ol-* 'folyik, áramlik' jelentésű gyök *-m* képzővel való kiterjesztéseként értelmezik. Ezek közül legismertebb a Duna bolgár mellékfolyójának, a Lomnak a régi *Almos*, *Alma* neve, de Norvégiától (1285: *Alme* > *Alm*) Németországon (1075: *Almana* > *Alme*) és Olaszországon át (*Almo*) Spanyolországig (*Almar*) sokfelé véltek származékokat felfedezni (1964: 36). Források híján természetesen semmiképp nem szeretném a megbízható magyar etimológiával (és rengeteg magyar analógiával, ráadásul ugyanerre a denotátumra vonatkozó alaki változatokkal is) bíró nevet homályos múltbéli gyökerekhez kötni, csupán jelzem, hogy ha esetleg lehetett ilyen hangalakú előzménye az *Almás* víznévnek, és létezett a környezetében olyan lakosság, amely továbbadhatta ezt a magyarságnak, akkor a név kontinuitását nagyban elősegíthette, hogy – lényegében másodlagos szemantizáció útján – könnyedén beilleszkedhetett a magyar víznévrendszerbe. (A *Lupa* névvel kapcsolatban is el tudok képzelni egy olyan fejlődési vonalat, amely során egy korai keletkezésű víznév a magyar névhasználatban a magyar *lápa* szóhoz hasonul, ez esetben az *u* > *á* hangváltozást sem kell feltétlenül hangtörténeti folyamatokkal magyarázni. Bizonyíték persze egyik elképzelésre sincs, csupán elméleti lehetőségként jelzem mindkét név ilyen irányú magyarozatát.)

4.4.6. A *Kőárok* ('Mandjelos-patak') szórvány az oklevélben 13. századi interpoláció eredménye, a szávaszentdemeteri per során került az alapítólevél szövegébe azzal a céllal, hogy a határ megváltoztatásával a Pécsi püspökség fenntarthatóságot nyerjen Szávaszentdemeter felett (KISS G. 2009: 46–48). Jól láthatóan magyar névadással jött létre, ennek megfelelően egészen bizonyosan újabb, honfoglalás utáni alakulatról van szó.

5. A vizsgálatok eredményét összegezve az alábbiakat állapíthatjuk meg. Az elemzett Szent István kori szórványok által jelzett helynevek egy része nagy valószínűséggel folytonos a honfoglalást megelőző előzménnyel, ezek közül sem utal azonban mindegyik ténylegesen a lakosság kontinuitására is. A két nagy folyó neve, a *Duna* és *Száva* az oklevélben latin formában szerepel, a velük párhuzamosan létező vulgáris változatok szintén folytonosak lehetnek, az viszont aligha állapítható meg, hogy a folyásuk mely szakaszán keletkeztek, illetve hol ismerte meg ezeket a neveket a magyarság. Az oklevél más latin nevei mögött húzódó, de írott forrásokban csak később megjelenő vulgáris *Pécs*, esetleg a német *Raab* szintén kontinuusak lehetnek, és a vízneveknél határozottabban, földrajzilag kötöttebben utalnak az egymást váltó népcsoportok kontaktusára. Az oklevél helynevei közül bizonyosan a honfoglalás után keletkeztek a *Győr* és a *Tápé* településnevek, valamint a *Kapos* víznév.

A többi név esetében a kontinuitás kérdésében jelenleg aligha tudunk állást foglalni. Még akkor is így van ez, ha biztosan nem magyar eredetű névről van szó (*Zemony*); ha azonban nem egyértelmű az etimológia (*Lupa*, *Ozora*), vagy ha a név alakilag egybeesik ősbibb formákkal (*Almás*), akkor – egyéb bizonyítékok híján – nincs tudományos eszközünk a nevet a honfoglalás előtti időkbe visszavezetni; bár folytonosságukat teljességgel kizárni sem lehet.

Kulcsszók: őstörténet, helynévkontinuitás, helynévetimológia, szórványemlékek, a Pécsi püspökség alapítólevele.

Hivatkozott irodalom

- ANREITER, PETER 2001. *Die vorrömischen Namen Pannoniens*. Archeolingua. Edited by JEREM ERZSÉBET – MEID, WOLFGANG. Series Minor 16. Akaprint, Budapest.
- ÁSzt. = FEHÉRTÓI KATALIN, *Árpád-kori személynévtár. 1000–1301*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004.
- BÁRCZI GÉZA 1958. *A magyar szókincs eredete*. Második, bővített kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BENKŐ LORÁND 1998. *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BEZLAJ, FRANCE 1961. *Slovenska vodna imena 2*. Slovenska Akademija Znanosti in Umetnosti, Razred za Filološke in Literearne Vede, Institut za Slovenski Jezik, Ljubljana.
- BICHLMEIER, HARALD 2016. Néhány megjegyzés a pannóniai víznevek legrégebb rétegéhez I. *Sáva/Száva/Save*. *Névtani Értesítő* 38: 131–142.
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában 1–5*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1890–1913.
- DHA. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Diplomata Hungariae Antiquissima 1*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.
- DICKEMANN, ERNST 1966. *Studien zur Hydronymie des Savesystems 1–2*. Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg.
- FARAGÓ SÁNDOR 2015. Az eltűnt Fok-folyó nyomában. *Élet és Tudomány* 2015/12: 358–361.
- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára 1–2*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- GERSTNER KÁROLY 1993. Folyóvíznevek kétnyelvű környezetben. *Névtani Értesítő* 15: 125–127.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza 1–4*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963–1998.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1972. Az Árpád-kori szolgálonépek kérdéséhez. *Történelmi Szemle* 15: 261–320.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1976. Etimológia és településtörténet: In: BENKŐ LORÁND – K. SALÉVA szerk., *Az etimológia elmélete és módszere*. Nyelvtudományi Értekezések 89. Akadémiai Kiadó, Budapest. 106–110.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1977. *István király és műve*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2011. *Korai ómagyar kori folyóvíznevek*. A Magyar Névtudományi Kiadványai 20. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- HELMISKI, EUGEN 2003. Bécs és Pécs vor dem Hintergrund der ungarischen Vertretung der slawischen Nasalvokale. In: BAKRÓ-NAGY MARIANNE – RÉDEI KÁROLY szerk., *Ünnepi könyv Honti László tiszteletére*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 181–193.
- HOFFMANN ISTVÁN 2010a. *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténelmi forrás*. A Magyar Névtudományi Kiadványai 16. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

- HOFFMANN ISTVÁN 2010b. Dél-dunántúli helynevek a pécsi püspökség alapítólevelében. In: NÉMETH MIKLÓS – SINKOVICS BALÁZS szerk., *Tanulmányok Szabó József 70. születésnapjára*. Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 77–82.
- HOFFMANN ISTVÁN 2011. Dunaföldvár régi *Zemony* nevéről. In: CSISZÁR GÁBOR – DARVAS ANIKÓ szerk., *Klárások. Tanulmánykötet Korompay Klára tiszteletére*. ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest. 155–161.
- HORGER ANTAL 1927. *Tápió, Tápé*. *Magyar Nyelv* 23: 50.
- KÁLMÁN BÉLA 1967. *A nevek világa*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- KÁLMÁN BÉLA 1986. Átvétel, fordítás, új név. *Névtani Értesítő* 11: 48–53.
- KIRÁLY PÉTER 2001. *A nyelvkeveredés. A magyarországi szláv nyelvjárások tanulságai*. *Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia* 7. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, Nyíregyháza.
- KISS ATTILA 1966. Pannóniai rómaiakori lakossága népvándorláskori helybenmaradásának kérdéséhez. *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1965*. Janus Pannonius Múzeum, Pécs. 81–123.
- KISS GERGELY 2009. A püspökség határai. In: FEDELES TAMÁS – SARBAK GÁBOR – SÜMEGI JÓZSEF szerk., *A Pécsi Egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543)*. Fény Kft., Pécs.
- KISS LAJOS 1982. Régi földrajzi nevek, régi térképek. *Magyar Nyelvőr* 106: 477–483.
- KISS LAJOS 1996a. A honfoglalás és a letelepedés a földrajzi nevek tükrében. *Magyar Tudomány* 103: 964–971.
- KISS LAJOS 1996b. A Kárpát-medence régi helynevei. *Magyar Nyelvőr* 120: 440–450.
- KISS LAJOS 1997a. Pannónia helyneveinek kontinuitása. In: KOVÁCS LÁSZLÓ – VESZPRÉMY LÁSZLÓ szerk., *Honfoglalás és nyelvészet. A honfoglalásról sok szemmel* 3. Balassi Kiadó, Budapest. 187–197.
- KISS L. 1997b. Korai magyar helységnévtípusok. In: KOVÁCS LÁSZLÓ – VESZPRÉMY LÁSZLÓ szerk., *Honfoglalás és nyelvészet. A honfoglalásról sok szemmel* 3. Balassi Kiadó, Budapest. 177–185.
- KMHsz. = HOFFMANN ISTVÁN szerk., *Korai magyar helynévszótár 1. Abaúj–Csongrád vármegye*. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 2005.
- KNIEZSA ISTVÁN 1938. Magyarország népei a XI.-ik században. In: SERÉDI JUSZTINIÁN szerk., *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján* 1–3. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 2: 365–472.
- KNIEZSA ISTVÁN 1943. Keletmagyarország helynevei. In: DEÉR JÓZSEF – GÁLDI LÁSZLÓ szerk., *Magyarok és románok* 1. Athenaeum, Budapest. 111–313.
- KNIEZSA ISTVÁN 1944. *A párhuzamos helynévadás. Egy fejezet a településtörténet módszertanából*. Településtörténeti Tanulmányok 2. Magyar Történettudományi Intézet, Budapest.
- KNIEZSA ISTVÁN 1960. A szlovák helységnévtípusok kronológiája. In: PAIS DEZSŐ – MIKESY SÁNDOR szerk., *Névtudományi vizsgálatok. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Névtudományi Konferenciája 1958*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 19–26.
- KNIEZSA ISTVÁN 1962. Pécs város neve. *Magyar Nyelvőr* 86: 326–329.

- KOSZTA LÁSZLÓ 2009. A püspökség alapítása. In: FEDELES TAMÁS – SARBAK GÁBOR – SÜMEGI JÓZSEF szerk., *A Pécsi Egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543)*. Fény Kft., Pécs. 13–42.
- KOVÁCS ÉVA 2016a. A Százdi alapítólevél nyelv- és névtörténeti forrásértékéről. *Névtani Értesítő* 38: 143–156.
- KOVÁCS ÉVA 2016b. A Százdi alapítólevél helynévi szórványainak szövegbeillesztési eljárásairól. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 12: 59–68.
- KRAHE, HANS 1964. *Unsere ältesten Flußnamen*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- KRISTÓ GYULA 1976. *Szemponatok korai helyneveink történeti tipológiájához*. Acta Historica Szegediensis 55. József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, Szeged.
- KRISTÓ GYULA 1983. Névtelenség, elnevezés. In: KRISTÓ GYULA, *Tanulmányok az Árpád-korról*. Magvető Könyvkiadó, Budapest. 404–421.
- KRISTÓ GYULA 1985. A Kárpát-medencei helynévanyag kontinuitásának kérdéséhez. In: BÉKÉSI IMRE szerk., *Név és névkutatás. Az Inczeffi Géza halálának 10. évfordulóján rendezett emlékülés előadásai. (Szeged 1984. április 13–14.)* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 170. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 15–22.
- KRISTÓ GYULA 1993. Adatok és szempontok a magyar helynévadás kialakulásához a X–XI. század fordulóján. *Névtani Értesítő* 15: 200–205.
- KRISTÓ GYULA 1995. *A magyar állam megszületése*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 8. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged.
- KRISTÓ GYULA 1997. A Kárpát-medence X. századi helyneveiről. *Magyar Nyelv* 93: 129–35.
- KRISTÓ GYULA 2000. Magyarország népei Szent István korában. *Századok* 134: 3–44.
- KRISTÓ GYULA 2003. *Tájszemlélet és térszervezés a középkori Magyarországon*. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged.
- MATICSÁK SÁNDOR 1995. *A Mordvin Köztársaság településneveinek rendszere*. A Kosuth Lajos Tudományegyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai. Debrecen.
- MELICH JÁNOS 1900. Horger Antal: *Brassó és Kronstadt*. [Ismeretetés]. *Magyar Nyelvőr* 29: 509–512.
- MELICH JÁNOS 1906. Adatok hazánk honfoglaláskori s X–XII. századi helyneveinek elemzéséhez. *Magyar Nyelv* 2: 49–58, 97–106.
- MELICH JÁNOS 1925. *Tápió*. *Magyar Nyelv* 21: 268–269.
- MELICH JÁNOS 1925–1929. *A honfoglaláskori Magyarország*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- PAIS DEZSŐ 1926. *Magyar Anonymus. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről*. Magyar Irodalmi Társaság, Budapest.
- PITI FERENC 1999. A pécsi püspökség alapítólevele. In: KRISTÓ GYULA szerk., *Az államalapítás korának írott forrásai*. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged. 92–94.
- PÓCZOS RITA 2010. *Nyelvi érintkezés és a helynévrendszerek kölcsönhatása*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 18. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- PÓCZOS RITA 2015. A Pécsi püspökség alapítólevelének szórványai: *Lupa, Kapos*. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 11: 69–83.

- PÓCZOS RITA 2017. A Pécsi püspökség alapítólevelének szórványai: *Ozora, Győr. Helynévtörténeti Tanulmányok* 13: 117–142.
- REUTER CAMILLO 1961. Pécs város neve. *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 1960: 255–269.
- REUTER CAMILLO 1963. Újabb adat Pécs város középkori latin nevéhez. *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 1962: 195–198.
- REUTER CAMILLO 1989. A párhuzamos helynévadás és a Temesköz történeti hely(ség)névanyaga. In: BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. magyar névtudományi konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján (Zalaegerszeg, 1986. október 8–10.)*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 183. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 159–162.
- RÉVÉSZ LÁSZLÓ 2014. A Kárpát-medence 10–11. századi temetőinek kutatása napjainkban: Módszertani áttekintés. In: SUDÁR BALÁZS et al. szerk., *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. Magyar Tudományos Akadémia BTK Magyar Őstörténeti Kiadványok 1. Magyar Tudományos Akadémia BTK Történettudományi Intézet, Budapest. 63–135.
- RÉVÉSZ LÁSZLÓ 2015. A régészeti hagyaték és a nyelvészeti kutatások kapcsolatai a 9–11. századi Kárpát-medencében (szemelvények). *Helynévtörténeti Tanulmányok* 11: 45–54.
- SCHWING JÓZSEF 2009. *Pécs város nevei*. Szerzői kiadás, Neuhausen.
- SCHWING, JOSEF 2017. Bolyongó helynevekről. Megjegyzések Tóth Endre „Pécs Quinqueecclesie nevének eredetéről” című cikkéhez. *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 54: 403–422.
- SZABÓ ISTVÁN 1966. *A falurendszer kialakulása Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZABÓ T. ÁDÁM 1984. Magyar–román–német párhuzamos helynévadás: Kolozsvár ~ Cluj ~ Napoca ~ Klausenburg. *Névtani Értesítő* 9: 7–11.
- SZABÓ T. ÁDÁM 1986. Magyar–román–német párhuzamos helynévadás: Brassó ~ Brasov ~ Kronstadt. *Névtani Értesítő* 11: 54–57.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2011. A Tihanyi alapítólevél két vízrajzi nevééről. In: BÁRTH M. JÁNOS – TÓTH ÁLMOS szerk., *Karszt, történelem, helynevek. Köszöntők és tanulmányok a 88 éves Dénes György tiszteletére*. Meteor Természetbarátok Turista Egyesülete, Budapest. 259–262.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2012. A tihanyi alapítólevél *Lupa* szórványáról. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 8: 7–36.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2014. *A tihanyi apátság alapítólevele 1. Az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- SZENTPÉTERY IMRE 1938. Szent István király oklevelei. In: SERÉDI JUSZTINIÁN szerk., *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján* 1–3. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 2: 133–202.
- SZÖKE BÉLA 1953. *Győr. Magyar Nyelv* 49: 202–203.
- SZÖKE MELINDA 2015. *A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 33. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

- TÓTH ENDRE 1991. A *Quinque Basilicae – Quinque Ecclesiae* helynevek lokalizálásához és értelmezéséhez. *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 36: 101–107.
- TÓTH ENDRE 2015. Pécs *Quinqueecclesie* nevének eredetéről. In: FONT MÁRTA szerk., *Pécs története 2. A püspökség alapításától a török hódításig*. Pécs Története Alapítvány – Kronosz Kiadó, Pécs. 13–19.
- TÓTH VALÉRIA 2001. *Az Árpád-kori Abaúj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára*. A Magyar Névtudományi Kiadványai 4. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- TÖRÖK TAMÁS 2002. *Zoboralja földrajzi nevei a történeti térképek tükrében*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- UDOLPH, JÜRGEN 1979. *Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen*. Ein Beitrag zur Frage nach der Urheimat der Slaven. Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg.
- UDOLPH, JÜRGEN 1990. *Die Stellung der Gewässernamen Polens innerhalb der alteuropäischen Hydronymie*. Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg.
- UDOLPH, JÜRGEN 2007. Alteuropa in Kroatien: Der Name der Sava/Save. *Folia Onomastica Croatica* 12–13: 523–548.
- ZOLTÁN ANDRÁS 2017. Szláv jövevényszavaink néhány időrendi és nyelvföldrajzi kérdése. *Magyar Nyelv* 113: 1–9. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2017.1.1>

An onomastic study of linguistic remnants from St Stephen's era

Early Hungarian place names and name continuity

The paper surveys toponymic data in the deed of foundation of the episcopate of Pécs in an etymological perspective, with special regard to the possible continuity of names. Most toponymic data in the document are probably continuations of their pre-conquest antecedents; however, this does not necessarily entail a continuity of population in each and every case. The probability of name continuity differs across the various types of names. River names occurring in the document in their Latin form (as well as the parallel vulgar versions like *Duna* or *Száva*) must have been continuous. The same may be true of toponyms like *Pécs*, a vulgar name that only occurred later on in a written form but must have been hidden behind the Latin name occurring in the document, or perhaps also of the German form *Raab*. Names of the latter type refer to contacts across the subsequent groups of population more clearly and in a geographically more anchored manner than river names do. Of the toponyms of the document, the settlement names *Győr* and *Tápé*, as well as the river name *Kapos*, were definitely coined after the Hungarian conquest. With respect to the other names, the issue of continuity cannot be settled at the moment.

Keywords: early history of Hungary, place name continuity, etymology of place names, remnants, deed of foundation of the episcopate of Pécs.

PÓCZOS RITA
Debreceni Egyetem